

Peter van den Berg, *Kolonialisme en codificatie. Hoofdstukken uit de Caribische en Amerikaanse rechtsgeschiedenis*, Den Haag, Boom juridisch, 2020, 390 p., ISBN 978-94-6290-823-9 (€ 59,00)

In 2007 kreeg Peter van den Berg een uitnodiging die elke onderzoeker met graagte zou ontvangen. De rechtenfaculteit van Aruba bood hem de mogelijkheid aan om lesgever te worden voor het vak rechtsgeschiedenis. Hij kreeg daarbij de vrije hand, zolang het maar ging over het onderwerp van zijn onderzoek: de codificatiegeschiedenis. Als auteur van een mooi proefschrift over codificaties in Pruisen, Frankrijk en Nederland omstreeks 1800 had van den Berg op zijn lauweren kunnen rusten. Dat heeft hij echter niet gedaan. Om zijn lessen zoveel mogelijk te kunnen toespitsen op wat voor Arubaanse studenten van belang is, heeft hij zich vol overgave gestort op de rechtsgeschiedenis van de Amerika's in het algemeen en de Cariben in het bijzonder. Volgens een door Lokin en Zwolve voor Europa beproefde formule staan de codificaties centraal als thema. Niet enkel de historici en juristen in Aruba kunnen zich verheugen over het resultaat. Elke Nederlandstalige lezer krijgt met dit werk een prachtige toegang tot de rechtsgeschiedenis van een ander continent. Het resultaat doet naar meer verlangen, bij voorbeeld dat Peter van den Berg, gezien zijn contacten met Japan, ooit nog een equivalent voor Azië, of toch minstens het Verre Oosten zal maken.

Wie vertrouwd is met het overige werk van Peter van den Berg en zijn leermeesters, zal bij de lectuur van dit boek meteen enkele elementen herkennen. Van den Berg blijft Lokin en Zwolve trouw. Hij hanteert hun definitie van codificatie en herhaalt nog eens helder in zijn inleiding waar die op neerkomt. Dat is geen overbodige luxe, want over codificaties bestaat allerm minst eensgezindheid. Bij bepaalde auteurs krijgt elke wet met een beetje ambitie al snel het stempel codificatie, andere zijn veel strikter. Lokin, Zwolve en van den Berg hanteren een strengere definitie. Volgens hen is een codificatie een door een overheid afgekondigd geschreven recht dat exclusief is, anders gezegd: de codificatie geldt dan als enige rechtsbron. Op dat laatste punt zou ik minder strikt willen zijn. Vooreerst is die exclusiviteit vandaag sowieso onhaalbaar. Een codificatie mag dan wel de eigen rechtstak regelen, maar ze dient zelf te dansen naar de pijpen van de grondrechten. Bovendien blijven naast een codificatie andere rechtsbronnen wel taai overleven. Een codificatie zal daardoor nooit het alleenrecht hebben, ongeacht de bedoelingen van de uitvaardigende wetgever. Essentieel blijft wel dat de codificatie vanaf haar uitvaardiging het referentiepunt wordt voor de rechtsvinding en rechtsvorming. Als de grondrechten de zon zijn, dan zijn de codificaties planeten, die wel satellieten rond zich dulden, zolang die maar rond hen draaien. Overigens is de door van den Berg gehanteerde definitie nu ook weer niet zo strikt. In tegenstelling tot van Caenegem bv. vereist hij niet dat een codificatie een achterliggende systematiek heeft, een element dat ik ook cruciaal acht.

Uiteindelijk valt het wel mee met het definitieprobleem. Van den Berg werpt immers een breed net uit en bekijkt ook teksten die achteraf toch niet blijken te voldoen. Dat levert vooral nuttige diensten op bij de bespreking van de codificatie in Noord-Amerika. Québec en Louisiana komen uiteraard aan bod, maar van den Berg gaat ook uitgebreid in op codificaties in de common law gebieden. Gelukkig graaft hij daarbij verder dan een bepaalde literatuur die vol vreugde opmerkt dat ook in de Verenigde Staten codificaties voorkomen en zich daarbij geen verdere vragen stelt. Van den Berg geeft zeer goed aan dat al vlug de common law zijn plaats herwon in de deelstaten met een codificatie. Kortom, veel stellen die codificaties niet (meer) voor en net door dit punt zo goed te maken, voegt van den Berg een interessante nuance toe aan de ruime literatuur in het Engels over codificatie in de Verenigde Staten.

De grote ontdekkingstocht voor de lezer gebeurt vooral in de analyse van de vroegere Spaanse, Franse en Nederlandse kolonies. Voeg daarbij ook nog aan toe de reeds vermelde vroegere Engelse kolonies en het mag duidelijk wezen dat alleen al qua territorium dit boek een

ware krachttoer is. Enkel de liefhebbers van Brazilië zullen op hun honger blijven zitten, want dat land komt niet aan bod. Nochtans heeft het met Augusto Teixeira de Freitas (die wel een terloopse vermelding krijgt) een figuur geleverd die een eigen plaats in de codificatiegeschiedenis verdient. Het zou echter heel onrechtvaardig zijn om een auteur die al zoveel doet, te verwijten dat hij niet alles behandelt. Bovendien kan de Brazilië liefhebber ook nog steeds terecht in Janpeter Schmidts *Zivilrechtskodifikation in Brasilien*. Voor wie het mocht interesseren, vermeldt van den Berg ook nog eens dat Denemarken en Zweden ook wel een korte tijd enkele kleinere gebieden controleerden in de Amerika's, maar voor zijn verhaal beschouwt hij die terecht als verwaarloosbaar.

Een boek over codificatie roept het schrikbeeld op van een studie die louter het normatieve bekijkt, zonder veel aandacht voor de context, maar die komt zeer uitgebreid aan bod. Van den Berg vangt aan met een hoofdstuk over de precolumbiaanse periode en maakt daarna in elk hoofdstuk zijn lezer vertrouwd met de achterliggende geschiedenis en institutionele structuren in de Amerika's vanaf de Europese invallen en veroveringen. Bijgevolg is dit werk ook een kolonisatie/dekolonisatiegeschiedenis en bijkomend ook een geschiedenis van staatsstructuren en zelfs ook een beetje een algemene geschiedenis. Van den Berg behandelt de periode tot vandaag, zodat dit werk ook voor de rechtsvergelijking een referentie zal worden.

Vanuit de algemene geschiedenis valt vooral op hoezeer de codificaties voor de Amerikaanse kolonies worstelden met het probleem van de slavernij. Volgens de logica van de eigen grote Verlichtingsprincipes hadden de Europeanen in hun kolonies de slavernij moeten afschaffen. In de praktijk bleken de belangen van de Europeanen evenwel zwaarder door te wegen dan hun principes. Achter pleidooien om rekening te houden met de eigen noden en omstandigheden van een kolonie ging vaak de wens schuil om slaven blijven te houden en meestal leidde dit ertoe dat de slavernij in stand bleef. Ook op andere vlakken telde de niet-Europese bevolking maar mee voor zover dit goed uitkwam. Een mooi voorbeeld daarvan valt te lezen op p. 128-129. Bij het opstellen van de Grondwet voor het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden in 1815 bedienden de Nederlanders zichzelf goed. Hoewel de Belgen met dubbel zoveel waren als de Nederlanders, kregen zij maar evenveel vertegenwoordigers in het parlement. De Belgen eisten dan ook meer parlamentsleden, maar de Nederlanders beweerden dat de Belgische redenering niet klopte. Met de inwoners van de kolonies erbij had Nederland immers een veel grotere bevolking dan België. De Belgen wierpen tegen dat de bevolking van de kolonies helemaal geen inspraak had in de Staten-Generaal van het Verenigd Koninkrijk. Een en ander zegt veel de opportunistische houding tegenover de niet-Europese bevolking.

Zoals het voorgaande voorbeeld aantoont, leert dit boek niet enkel veel over de Amerika's, maar ook over het thuisfront van de Europese koloniale machten. De lesgever rechtsgeschiedenis die zijn of haar studenten een andere kijk op de Europese codificatiegeschiedenis wil geven, kan dit boek zonder meer aanbevelen. Net omdat van den Berg zowel een expert is van het Amerikaanse als het Europese verhaal, geeft hij een schitterend beeld van hoe vervlochten die geschiedenis is. Door de ongelijke machtsverhouding verliep het verkeer vaak in de richting van Europa naar de Amerika's, maar het kon ook de omgekeerde kant uitgaan. Veelbetekenend is dat de codificatie van het Spaanse recht eerst in Chili gebeurde. Aangezien het verkeer in beide richtingen verliep, kan een Europese codificatiegeschiedenis eigenlijk niet meer geschreven worden zonder daar ook de Amerika's bij te betrekken. Dat punt werd al eerder gemaakt voor de Hispano-Amerikaanse wereld door de Chileen Bernardino Bravo Lira, maar van den Berg biedt een meer diepgaande analyse. Uiteraard gaat de verwevenheid ook op voor de evoluties in de Amerika's zelf. Zo heeft het Chileens Burgerlijk Wetboek van 1857 een heel grote impact gehad in andere Latijns-Amerikaanse landen. Andrés Bello speelde voor dit wetboek een sleutelrol. Deze laatste auteur verdient meer aandacht. Ook ontbreken enkel belangrijke publicaties van de Argentijnse, maar in Nederland werkzame, geleerde Agustin Parise. Die heeft er o.m. op gewezen dat Bello naast de Franse Code civil ook

het Wetboek van Louisiana gebruik heeft, wat opnieuw een interessant element van vervlechting oplevert, dit keer tussen Latijns- en Anglo-Amerika. De eerlijkheid gebiedt echter toe te geven dat van den Berg zoveel behandelt heeft, dat het onredelijk zou zijn om te vragen dat hij alles zou bekeken hebben, zeker omdat hij ook ontzaglijk veel bronnenmateriaal doorploegd heeft.

Door de taalkeuze zal dit meesterwerk onbekend blijven voor Nederlandsonkundigen. Nochtans zouden Anglo- en Latijns-Amerikaanse collega's met veel plezier kennis willen nemen van deze op vele vlakken vernieuwende studie. Zo behandelt de Engels- en Spaanstalige literatuur de codificatiegeschiedenis van de Cariben niet zo grondig als Van den Berg. Vertalingen van zijn boek, die hopelijk snel volgen, zouden dus zeker niet onopgemerkt voorbijgaan. Dat het boek in het Nederlands geschreven is, heeft overigens ook wel een voordeel. De Nederlandstalige lezer heeft echt geen excuus om dit boek te negeren. Als Nederlanders houden aan hun culturele band met enkele (voormalige) overzeese gebieden, hebben zij ook de morele plicht om zich goed te informeren over wat zich daar afspeelt en afgespeeld heeft. Voor de rechtsgeschiedenis was dit niet zo gemakkelijk omdat de literatuur meestal ontbrak, enkele uitzonderingen niet te na gesproken. Zo schreef Bastiaan van der Velden in 2011 een rechtsgeschiedenis van Curaçao. Thematisch gaat van den Berg niet altijd even ruim als van der Velden, maar in geografisch opzicht werpt hij zijn net verder uit. Het mooie is dat de lezer het Nederlandse beleid zo voortdurend met dat van andere Europese landen in de Amerika's kan vergelijken. Veelzeggend is de houding van de zogenaamde revolutionairen tijdens de Bataafse Republiek. Het 'Bataafse volk' diende beperkt te blijven tot wie in Europa woonde. Dat zegt al iets over de mentaliteit tegenover de Europese inwoners van de kolonies en nog meer over het beeld dat men had van de lokale bevolking.

De gebruikelijke Europese hypocrisie tegenover slavernij speelde uiteraard ook in Nederland. Zo verbood het ontwerp burgerlijk wetboek van 1816 in artikel 85 wel de slavernij, maar enkel in Europa. Het Burgerlijk Wetboek van 1838 bleef in hetzelfde bedje ziek. In de jaren 1850 begon dit te knagen. Fiers Smeding stelde toen voor om het Nederlandse verbod op slavernij ook in te voeren in de gebieden in de West, maar daarbij in één adem evenwel de lijfeigenschap toe te laten. In 1869 kwam er uiteindelijk toch een codificatie, mede omdat ondertussen de slavernij afgeschaft was, zij het met een toch wel lange overgangsperiode van tien jaar. De wetboeken lagen voortaan grotendeels in lijn met wat in het moederland gold. Daarbij hoort dan meteen de bedenking in welke mate de toepassing ervan dezelfde was als in Nederland. Van den Berg wijst erop dat in het binnenland van Suriname de overheid sowieso al weinig te zeggen had. In de Bovenwindse eilanden kenden de rechters, zelf leken, de Nederlandse rechtstaal niet. Daar drong het Nederlandse recht pas door begin twintigste eeuw. Dit alles roept ook vragen op over andere gebieden. De praktijk aldaar komt bij van den Berg niet aan bod. De opgave die hij zich gesteld had was nu al zeer zwaar, maar hopelijk weet hij meerdere van zijn lezers in Suriname en de Antillen te begeistere om dit punt nader te bekijken. De Nederlandse overheid ging er in elk geval van uit dat concordantie met de wetgeving van het moederland diende te heersen in de Cariben. Nieuwe wijzigingen aan het Nederlands Burgerlijk Wetboek golden meteen ook in de West.

Fundamentele veranderingen in de verhoudingen kwamen er pas na de Tweede Wereldoorlog. Van den Bergs verhaal gaat door tot de eenentwintigste eeuw. Interessant zijn daarbij de verschillen tussen Suriname en de Nederlandse Antillen. Suriname verkreeg al relatief vlug na de oorlog politieke onafhankelijkheid en hoefde dus het Nederlandse voorbeeld niet langer te volgen. Desondanks liggen ontwerpen klaar van een nieuw burgerlijk wetboek, gebaseerd op het nieuwe wetboek dat Nederland maakte na de Tweede Wereldoorlog. Dat leidt tot ongemak omdat zelfs met enkele wijzigingen zo een tekst niet echt rekening houdt met de noden van de Surinaamse maatschappij. Suriname botst echter op hetzelfde probleem als vele andere kleine landen. Een origineel eigen recht ontwerpen vereist een voldoende sterke

juridische basis. Heeft men die niet, dan kan het lonender zijn om niet te investeren in een nieuw, eigen, wetboek en een ander land de kosten te laten dragen voor de ontwikkeling van nieuw recht. Om diezelfde reden heeft Luxemburg bijvoorbeeld ook besloten om geen eigen burgerlijk wetboek te maken, maar gewoon de Fransen te blijven volgen. De situatie van Suriname is dan ook niet zo uitzonderlijk. Daarbij past wel de bedenking dat Luxemburg cultureel en maatschappelijk dichter bij Frankrijk ligt dan Suriname bij Nederland en dat zorgt voor merkwaardige verschillen. Zo is de eigendom uit het Nederlandse recht eigenlijk afwezig in Suriname. De Antillen bleven sterker verbonden met Nederland, hetzij als afzonderlijke landen binnen het overkoepelende Koninkrijk der Nederlanden, hetzij als bijzondere gemeenten van Nederland. Dat staatkundige verschil leidt echter niet tot een verschil voor het Burgerlijk Wetboek. Beide types gebieden in de Antillen hanteren hetzelfde Antilliaans wetboek, dat maar weinig afwijkt van het nieuwe Nederlandse burgerlijk wetboek. Net zoals voor Suriname is een geheel nieuw recht ontwikkelen voorlopig niet meteen een haalbare kaart. Kortom, politieke en bestuurlijke autonomie, in welke mate ook, zorgt niet meer voor een verzelfstandiging van het recht. Voor deze Belgische lezer is dat niet zo verbazingwekkend, want het is pas sinds 2016 dat België werk begon te maken van een eigen burgerlijk wetboek.

Hoe sterk of zwak de band met Nederland ondertussen is, een eigen codificatie geheel gericht op de plaatselijke noden lijkt er noch in Suriname, noch in de Antillen, vlug te komen en dat valt toch wel te betreuen. De Nederlanders apprecieerden het niet toen Napoleon hen in 1810 een Frans wetboek opdrong en nog minder dat daarna Belgen ervoor zorgden dat het wetboek van 1838 in het Franse spoor bleef. Het nieuwe Wetboek na de Tweede Wereldoorlog verloor hun land van dat juk, tot grote tevredenheid van de Nederlandse juristen die eindelijk hun chagrijn konden opbergen. Elke Nederlander die daaraan terugdenkt, kan niet anders dan hopen dat Peter van den Berg ooit een naschrift mag maken bij zijn boek omdat Suriname en de Antillen erin geslaagd zouden hun eigen wetboeken te maken.

Dirk Heirbaut (Gewoon hoogleraar Universiteit Gent)

Nota: de eerste helft van deze recensie verscheen in het rechtshistorisch tijdschrift *Pro Memorie*. Het tweede deel werd toegevoegd met het oog op deze publicatie in het *Caribisch Juristenblad*.